

ASALARI HAYOTIGA TA'SIR ETAYOTGAN EKOLOGIK OMILLAR

Baratov Kamol Urolboy o'g'li

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

E-mail: kamolbaratov1494@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada asalarilar oilalarining hayotiy faoliyati va mahsuldorligiga ta'sir qiluvchi asosiy abiotik, biotik va antropogen omillar majmuasi haqida ma'lumotlar keltirilgan. Asalari oilalariga ta'sir etuvchi ekologik omillarning batafsil tavsifi asalari oilalarini boshqarish texnologiyasini tabiiy-iqlim sharoitlariga moslashtirish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: biologiya, atrof-muhit omillari, asalari oilalari, biotik, antropogen, abiotik, hayotiy faoliyat, mahsuldorlik, tasnif.

ABSTRACT

The article provides information about the complex of main abiotic, biotic and anthropogenic factors affecting the vital activity and productivity of bee families. A detailed description of environmental factors affecting bee colonies allows to adapt bee colony management technology to natural and climatic conditions.

Keywords: biology, environmental factors, bee families, biotic, anthropogenic, abiotic, vital activity, productivity, classification.

Hozirgi vaqtda atrof-muhitning ekologik holatining yomonlashuvi tufayli hayvonot dunyosi va insoniyat uchun xavf tug'ildi. Asalari tabiatda o'ziga xos bioindikator bo'lib, boshqa organizmlarga qaraganda barcha o'zgarishlarga tasirchanroq munosabatda bo'ladi. Turlarning yo'q bo'lib ketish darajasi inson ta'siri tufayli odatdagidan 100-1000 baravar yuqori bo'lib umurtqasiz changlatuvchilarning 35 %ga yaqini, xususan, asalarilar va kapalaklar va umurtqali changlatuvchilarning taxminan 17 % butun dunyo bo'ylab yo'q bo'lib ketish xavfi ostida. Agar bu tendentsiya davom etsa, meva, yong'oq va ko'plab sabzavot ekinlari kabi to'yimli ekinlar tobora ko'proq, guruch, makkajo'xori va kartoshka kabi asosiy ekinlar bilan almashtiriladi va natijada nomutanosiblik paydo bo'ladi. Dunyodagi yovvoyi gulli o'simliklarning qariyb 90% to'liq yoki hech bo'lmaganda qisman hayvonlarning changlanishiga, shuningdek, dunyodagi oziq-ovqat ekinlarining 75% dan ortig'i va

global qishloq xo'jaligi yerlarining 35% ga bog'liq. Changlatuvchilar nafaqat oziq-ovqat xavfsizligiga bevosita hissa qo'shadi, balki ular biologik xilma-xillikni saqlashning kalitidir.

Asalarilar oilasining asal va asalari mahsulotlari, uning changlatish faolligi samaradorligi va noqulay ekologik sharoitlarga bardosh berish qobiliyati tashqi va ichki omillarning murakkab majmuasiga bog'liq. Asalarilarning tarixiy rivojlanishi jarayonida asalarilar oilasi ichida va ajralmas biologik birlik sifatida oila va atrof-muhit sharoitlari o'rtasida murakkab munosabatlar shakllangan.

Asalarilar oilalarining hayoti va mahsuldorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan ko'plab omillar va jiddiy e'tibor mavjud asalarilar uyasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy jarayonlarni tekishirish uchun ularni har tomonlama o'rganishni talab qiladi.

Asalari oilalari hayotiga ta'sir ko'rsatadigan uchta asosiy guruhi mavjud bo'lib ular abiotik, biotik va antropogen omillardir.

Abiotik omillar bu guruh asalarilarga bevosita yoki bilvosita ta'sir qiladigan jonsiz tabiatning barcha xususiyatlarini o'z ichiga oladi. Ko'pgina abiotik omillar orasida asalarichilikda asosiy rol o'ynaydigan: iqlimiy (quyosh radiatsiyasi, yorug'lik va yorug'lik sharoitlari, harorat, namlik, yog'ingarchilik, shamol, atmosfera bosimi va boshqalar); edafik (tuproqning mexanik tuzilishi va kimyoviy tarkibi, namlik sig'imi, tuproqning suv, havo va issiqlik sharoitlari, kislotaligi, namligi, gaz tarkibi, er osti suvlari darajasi va boshqalar); orografik (relef, qiyalik ekspozitsiyasi, qiyalikning tikligi, balandlik farqi, dengiz sathidan balandligi);

Shunday qilib, abiotik omillarga ob-havo iqlim sharoiti. Turli xil hududiy va iqlimiy xususiyatlar uzoq davom etgan evolyutsiya jarayonida asalarilarning turli turlari va zotlarini aniqladi, bu esa o'z navbatida asalarilarning hayoti va mahsuldorligiga ta'sir ko'rsatdi. Shuningdek, ob-havo sharoiti ushbu guruhga tegishli muhim omil hisoblanadi. Qishda ham, bahor-yozda ham haroratning o'zgarishi qishga chidamlilikning sifat xususiyatlariga va asal va mum mahsuldorligining miqdoriy ko'rsatkichlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Yozda salbiy tomonlar bahor faslida noqulay ob-havo sharoitda asalari oilasining bahorgi daraxt gullaridan nektar olaolmasligi, asalni yig'ishning asosiy davrida uzoq muddatli yog'ingarchilikni bo'lishi asal yig'aolmasligiga va bu esa asalarichilikda asal balansining kamayishiga olib kelishi mumkin.

Ushbu holatlarni o'zgartirish aksariyati insoniyatning ta'sir qilish qiyin yoki juda qimmat. Yuqoridagi omillarni hisobga olgan holda asalari oilalarini saqlash va ko'paytirishning ma'lum usullarini qo'llash, mahalliy sharoitga va tegishli asalarichilik tizimiga mos keladigan asalari zotlarini tanlash zarur.

Biotik omillarning navbatdagi guruhi tirik mavjudotlarning bir-biriga ta'sir qilish shakllari, ya'ni tirik organizmlar munosabatlarining yig'indisi, shuningdek, ularning atrof-muhitga o'zaro ta'siri. Asalari doimiy ravishda boshqa mavjudotlarning bevosita yoki bilvosita ta'sirini boshdan kechiradi, o'z turlari va boshqa turlarning vakillari - o'simliklar, hayvonlar, mikroorganizmlar bilan aloqa qiladi, ularga bog'liq va o'zlari ham ularga ta'sir qiladi.

Biotik omillar (hayvonot omillari) guruhiga o'simliklarning ta'siri (fitogen omillar) va hayvonlar, mikroorganizmlar, zamburug'lar (zoogen omillar) ta'siri kiradi. Ushbu omillar guruhini ham e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi, chunki asalarilar oilalarining mahsuldorligi qo'shni hududdagi asal resurslarining mahsuldorligi va mavjudligi bilan chambarchas bog'liq.

Zoogen omillarning ta'siri sezilarli darajada ta'sir qiladi. Umuman asalarilar oilalari va xususan asalarilar hayotiga tasir qiladi. Asalari ijtimoiy hasharotdir. Asalarilaroilalarining hayoti atrof-muhit bilan chambarchas bog'liq. Tabiatdagi asal asalari, faunaning boshqa vakillari singari, asalarilar oilasiga va umuman asalarichilik sohasiga zarar yetkazadigan tabiiy yirtqichlar va zararkunandalarga ega.

Bu omillar guruhiga asalarilar kasalliklari majmuasi kiradi, masalan, Varroatoz - ya'ni Varroa jacobsoni kanasining asalarilarda parazitlik qilishi; Askosferoz - Ascospheera apis ohakli qurtcha keltirib chiqaradigan asalari oilalarining yuqumli kasalligi; nematodoz - spora hosil qiluvchi invaziv kasallikdir.

Nozematoz – bu asalarilarning protozooz kasalligi bo'lib, uni Nozema apis deb ataluvchi bir hujayrali parazitlarni asalarilarning ichak epiteliya hujayralarida, ba'zan esa malpigieva tomirida, tuxumdonida, jag'osti bezida, gemolimfada parazitlik qilishi tufayli qo'zg'atilib kasallik katta va yosh arilarning o'rta ichaklarining funksiyasini buzilishi va o'zgarishlari va asalarilarni nobud bo'lishi bilan xarakterlanadi.

Akarapidoz-asalari oilalarning invazion kasalligi bo'lib Acarapis woodi kanasining etuk arilarning traxeyasida parazitlik qilishi oqibatida qo'zg'atilib, kasallik arilarni uyasidan uchib chiqayotib erga tushib o'rmalab qolishi, qanotlarini ikki yon tomonga katta ochib qo'yishi hamda nobud bo'lishi bilan xarakterlanadi. Ma'lumki O'zbekiston va dunyoning ko'plab mamlakatlarida turli xil kasalliklarga chalingan asalari oilalarining katta qismi asalarilar mahsuldorligi va yashovchanligi pasayishiga, asalarilar oilalari kamayishiga olib kelamoqda. Asalarilarining ommaviy qirilishi olib kelmoqda

Biotik omillarga asalari oilalarining ichki xususiyatlarini, ya'ni asalarilar zoti, oila kuchi kiradi. Turli xil tabiiy va iqlim sharoitlari yashash joyiga qarab asalarilar guruhlari o'rtasidagi farqlarning rivojlanishini ta'minladi. Ushbu ko'rsatkichlarga qo'shimcha ravishda, ushbu guruhda oilalarning mustahkamligi va Ona ari yoshi kabi sifatli xususiyatlarni hisobga olish mumkin.

Uchinchi guruh omillari - antropogen ta'sir (inson faoliyatining ta'siri) - yana ikkita kichik guruhga bo'linishi mumkin:

- bilvosita ta'sir (yashash muhitiga ta'siri, atrof-muhitning ifloslanishi; asalarilar oilalarining oziq-ovqat ta'minotining o'zgarishi);

- to'g'ridan-to'g'ri ta'sir - asalarilar uyasida sodir bo'ladigan jarayonlarga insonning bevosita aralashuvi, asalarilar oilalarini saqlashning yangi texnologiyalarini joriy etish; asalarilarning qarshiligini oshiradigan terapevtik va profilaktika vositalarini ishlab chiqish, shuningdek ularni kuchaytiruvchi stimulyatorlar.

Asalarichilikda antropogen ta'sir ham salbiy jarayon sifatida qaralishi mumkin. Masalan, asal florasi o'zgarishi yoki kamayishi asalarilarning mahsuldorligini keskin pasaytiradi, madaniy o'simliklarni kimyoviy moddalar (gerbitsidlar) dorilanishi ularning nobud bo'lishiga olib keladi. Agarda inson aralashuvi nuqtai nazaridan qaralsa, ijobiy jihat sifatida ham ko'rish mumkin asalarilarni saqlab qolish bo'yicha yangi zotlar ustida ilmiy izlanishlar olib borilishi, turli texnologiyalarga o'zgartirishlar va innovatsiyalar kiritish orqali ularning mahsuldorligini oshirish, tabiiy asalarilarni saqlash uchun dori vositalaridan foydalanish nuqtai nazaridan. qarshilik va immunomodulyatsion dorilar. Yangi inventar va uskunalarni ishlab chiqish.

Shunday qilib, asalari oilalarining hayoti va mahsuldorligiga u yoki bu darajada ta'sir ko'rsatadigan atrof-muhit omillarini batafsil bilish ko'p jihatdan asalarilarning xavfsizligini ta'minlaydi biologik xilma-xilni saqlab qolishda va umuman olganda asalarichilik sanoatning rentabelligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. A.I.Isamuxamedov., H.K.Nikadambayev.

Asalarichilikni rivojlantirish asoslari" Toshkent-2013 y

2. A.I.Isamuhamedov, H.K.Nikadambayev "Asalari kasalliklari va zararkunandalari" O'quv qo'llanma. Toshkent, "Sharq", 2013 yil.

3. B.A.Qaxramonov, F.E.Safarova, S.I.Isamuxammedov, X.A.Donayev, X.B.Ergashev "Asalarichilik asoslari" Toshkent-2021

4. Internet manbalari

<https://apimondia.com>